

VI. Українська діаспора у збереженні та культурному несенні українськості поза межами України

УДК 323.113(=161.2)+325.83(477)

Ірина Грабовська

Українська політична еміграція у боротьбі за утвердження української державності

Розглядається довголітня плідна діяльність української інтелектуальної політичної еміграції у справі утвердження української суверенної державності. Аналізуються погляди відомих ідеологів, громадських діячів, теоретиків українських національно-визвольних змагань на шляхи та способи досягнення мети – створення самостійної незалежної української держави на теренах матірньої України. Проводяться аналогії з реаліями сьогодення щодо бачення та практичних кроків у вирішенні визначеного питання.

Ключові слова: українська держава, незалежність, самостійність, діаспора, політична еміграція, державницькі концепції.

The long-year fruitful activity of the Ukrainian intellectual political emigrants for approval of the Ukrainian Statehood is studied. The views of well-known ideologists, civil activists and theorists of the Ukrainian national liberation's struggle on the ways and methods of achievement of their aim – founding of independent Ukrainian state on the historical territory of Ukraine are analyzed. The analogies with the modern realities in the point of vision as well as practical steps towards the solution of this question are also made.

Keywords: Ukrainian State, Independence, Diaspora, Political Emigration, Statehood's concepts.

У часи кризової ситуації в історії української державності особливої актуальності набуває досвід її збереження та утвердження, а також підтримка цього процесу світовою спільнотою. Робота, спрямована на успішне просування проекту «самостійна українська держава», вимагала і вимагає великих зусиль всіх українців, в тому числі і тих, хто перебуває «у чужих світах», тобто, в діаспорі.

Усвідомлений захист державницької позиції українською діаспорою розпочався після поразки національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. та виникнення першої хвилі політичної української еміграції. Саме там у екзилі, в нелегких умовах вигнання, на нових місцях поселення певна частина свідомого українства не лише плекала мрію про українську вільну самостійну незалежну державу, але і активно працювала над здійсненням цього проекту. «...українські політичні емігранти не тільки не втратили свій образ України, вони його донесли до світового співтовариства як образ країни упокореної більшовиками, а, відтак, і обґрунтували згодом у своїх працях необхідність відновлення незалежної української держави як невтраченої, а здійсненої реальності», – стверджується в роботах сучасних українських дослідників діаспори [9, с. 202].

Самі діячі української політичної еміграції чітко формулювали для себе завдання боротьби за незалежну самостійну українську державу. Так аналітична праця «Нація поневолена, але державна», що була видана 1953 року у Мюнхені, розпочинається декларуванням цього завдання: «Оборона самостійності і соборності в міжнародній політиці – це одне поважне завдання, яке українська еміграція може виконати в рамках українських визвольних змагань; рівночасно це завдання специфічно еміграційне, якого не може виконати батьківщина. Щоб наша зовнішньополітична робота відповідала потребам і можливостям, вона мусить стати інтенсивнішою та більш нагинатися до вимог доцільності» [1, с. 3].

Показово, що вже в ті далекі роки інтелектуали діаспори були твердо переконані в необхідності і можливості існування самостійної української держави, на відміну, скажімо, від деякої частини населення сучасної незалежної України, яка не хоче жити у суверенній українській державі. Так, один із ідеологів політеміграції П. Полтава у роботі під красномовною назвою «Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу» стверджував:

«Концепція Самостійної України – це передусім, концепція самостійної української держави, побудованої українським народом на його етнографічних землях». І далі: «Концепція Самостійної України, що за її здійснення бореться сьогодні український народ, є, ...насамперед виявленням природного прагнення українського народу до самостійного державного існування» [10, с. 251].

Автор переконаний, що прагнення українців мати свою власну незалежну державу відповідає найзаповітнішим віковим устремлінням народу, які зародились «...як висновок з тих кількох сторіч, що їх прожив український народ в умовах окупантського гніту і визиску» [10, с. 253]. Таким чином, «...ця концепція – найбільш логічна, реальна, життєва, отже, єдино правильна і єдино можлива для українського народу політична концепція. Саме ця обставина вирішує також про те, що український народ ніколи не перестане боротися за повне здійснення цієї концепції, хоча б навіть це коштувало йому найбільше жертв, і хоча б проти себе він мав увесь світ» [10, с. 253].

Головну роль українського націоналізму як руху діячі політеміграції вбачали саме в творенні української суверенної незалежної держави. Ярослав Стецько у роботі «Рушійні ключі нашої боротьби» писав: «Найкраще національне і світове призначення українського націоналізму полягає в усамостійненні українського народу в його суверенній, ні від кого незалежній українській національній державі в її етнографічних межах, на добро всього населення української землі, без різниці віри, мови і раси» [12, с. 322].

Заслуговує на увагу і той факт, що майбутня українська держава бачилась як справедлива людиноцентрична потуга. «Концепція Самостійної України – це також, концепція такого суспільного ладу в майбутній Українській державі, за якого не існуватиме експлуатація (визиск) людини людиною» [10, с. 253].

Досліджуючи проблеми націєтворення, автори показували, що українська нація йшла тим же шляхом, що й більшість європейських модерних націй. Тому і національно-визвольні змагання українського народу відповідають основним вимогам часу і йдуть у ногу зі світовими історичними процесами. Так Л. Ребет стверджував, що модерна нація – це «одержавлений» народ. І українці разом з іншими європейськими народами переживали процес становлення

сучасної політичної нації. Але цей процес було перервано внаслідок поразки національно-визвольних змагань. Тому перед українською діаспорою стоїть завдання боротьби за визволення української нації з-під більшовицького гніту [11, с. 51–53].

Напрацювання інтелектуалів української політичної еміграції у галузі націєтворення та боротьби за держаність не втратили актуальності і в наш час. Осмислення даного феномену, окрім теоретичного, має ще й моральне та практичне значення. Адже навіть сьогодні, коли країна отримала фактичну та юридичну самостійність, є частина її громадян, не кажучи вже про нашого російського сусіда, які вважають українську державу недолюбим, нежиттєздатним проектом, який не має права на існування. Думка про провал проекту «государство Украина» активно нав'язувалась та нав'язується світові діючим президентом Росії В. Путіним. Війна на Донбасі – це не лише антиколоніальна війна з імперським колишнім центром, це і війна із залишками «совка» на теренах сучасної України, для якої вона так і не змогла відбутися як своя окрема держава.

Україна не вперше в історії переживає часи боротьби за власну окремішність як держави. Показовим є той факт, що саме українство діаспори безперервно і наполегливо, попри все, плекало, зберігало і передавало цю ідею від покоління до покоління. На початку 60-х діаспорний дослідник націє- та державотворчих процесів в Україні доктор Богдан Галайчук (псевдо Богдана Галиняка) констатував, що «питання національної бази нашої державності у нас дбайливо розроблене. Українська наука довела не лише окремішність українського народу з історичного погляду, антропологічного чи культурного, але й різницю, яка ділить Україну від сусідніх країн в розумінні ідеологічному, кліматичному, гідрографічному і т. д.» [1, с. 7].

Аналізуючи напрацювання своїх колег, автор відзначав, що існують значні розбіжності у розумінні сутності такого державного утворення, як УССР. «Хоч трактування УССР як однієї з існуючих поневолених Москвою держав ставить нас у вигідну позицію на зовнішньо-політичному відтинку визвольної боротьби, – такий підхід несприйнятний поки що для деяких українців, – зазначав дослідник. – Часто йдеться тут тільки про чуттєву реакцію: українська держава, мовляв, це для нас святість, за яку народ пролив море крові; тим самим святотатством є називати українською державою щось, що створене і кероване Москвою» [1, с. 44–45].

Серед інтелектуалів діаспори виникло чимало суперечок не лише з приводу розуміння самої сутності української державності та шляхів її творення, але й на ідеологічному ґрунті. Завжди було дуже непросто. Тим більше, що питання державного усамостійнення України не знаходило підтримки у потужних політичних гравців, від яких залежав світовий устрій. «У період Української революції українське питання мало цікавило як європейську й світову громадськість, так і політичний провід різних країн. Так, німці до початку першої світової війни українське питання оцінювали як не вартє уваги, бо в їхніх політичних розрахунках така країна і такий народ не фігурували», – стверджується у монографічному дослідженні «Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття)» [9, с. 306].

Історичні паралелі аж надто красномовні. І сьогодні, як у 20-ті роки ХХ століття, цивілізована Європа занадто обережно та помірковано ставиться до україно-російського конфлікту, підриваючи тим самим життєздатність української держави вже у ХХІ ст.

Українська політична еміграція активно боролась доступними їй методами за визнання права народу на власну державність попри шалений спротив з боку советського режиму. Ситуація ускладнювалась і з середини. Адже і там, на чужині, не було стовідсоткової одностайності у цьому питанні. Навіть В. Винниченко, відомий як «незалежник», писав у 1920 році в статті «Антантсько-українська комедія», що Україна може існувати лише у складі єдиної пролетарської держави, і намагався шукати компромісу із тодішньою Росією. Він стверджував, що «єдиний дійсний уряд України – це уряд робітників і селян Соціалістичної Республіки Рад України, який посідає 7/8 української території і який підтримує робітничу та селянську демократію України...» [13, с. 12].

Проте, серед видатних діячів українства діаспори більшість дотримувалась протилежних переконань. Вони справедливо вважали, що національно-визвольні змагання українців початку ХХ століття зазнали краху, і Україна залишилась колонією оновленої російської імперії – СРСР. Тому нагальне завдання української інтелектуальної діаспори – боротися за визволення країни і її усамостійнення.

Величезну роль у збереженні ідеї самостійної української держави відіграла діяльність українського уряду в екзилі та індивідуальна активна громадсько-політична позиція цілої низки українських інтелектуалів-діаспорян. М. Лівіцький, Президент УНР в екзилі і член Центрального Комітету Ліги Визволення Народів СРСР, стверджував, що Україна перебуває під владою тоталітарного комуністичного режиму Москви і потрібно докласти всіх зусиль для перетворення її на самостійну незалежну державу [5, с. 12].

Боротьба за українську державність набувала часто драматичних форм, коли кращим ідейним представникам української діаспори доводилось воювати на два фронти, або ж і загинути від рук німецьких фашистів, як то сталося, наприклад, із Оленою Телігою, виборюючи право України на свою самостійність [2].

Не через велику любов до фашистської ідеології та режиму, як стверджують проросійські ідеологи-українофоби, українцям доводилось йти на співпрацю із німецьким окупаційним режимом, а через відсутність реального розуміння та прагнення допомогти з боку потужних світових держав у героїчній боротьбі нашого народу за власну державу. Ще і сьогодні є автори, які звинувачують увесь український народ у прагненні до колаборації з фашистським режимом Гітлера. Так, наприклад, В. Масловський, аналізуючи розвідки представників діаспори (статтю Прокопа М. В сорокові родини протинімецької боротьби // Сучасність. Мюнхен, 1981. Ч. 10), акцентує увагу на тому, що «...всі «українські» (тобто націоналістичні) партії та організації «чекали на війну», як на нагоду «для розгорнення боротьби за незалежність. А оскільки єдиною... силою, яка прагнула до зміни «статус-кво», і мала для цього засоби, сили, була Німеччина, то на неї розраховували всі українські (читай: націоналістичні – В. М.) політичні групи...» [7, с. 8].

Автор навряд чи не володіє інформацією про те, що, втративши підтримку фашистської Німеччини у своїх прагненнях до незалежної державності, українці перейшли до активної боротьби на два фронти, проти двох тоталітарних режимів – німецького та советського. Отже, подібні роботи можна сміливо відносити до засобів вже сучасної інформаційної війни, яка ведеться Росією проти незалежної української держави шляхом фальсифікації її історії та свідомої підтасовки фактів. Подібні розвідки спря-

мовані на дискредитацію, зокрема, і української діаспори як колаборантськи налаштованої до фашистського режиму Німеччини спільноти.

А між тим, саме українська діаспора послідовно культивувала ідею суверенності України в усіх перипетіях бурхливого ХХ століття. Прагнення до волі завжди знаходили відгук у колах емігрантів Європи і США, Австралії і Канади тощо. З яким піднесенням діаспора зустріла українську незалежність, проголошену у 1991 році! Ще напередодні цієї події, коли виник Народний рух України за перебудову, якому у 2014 році виповнюється 25 років, діаспоряни активно підтримували цю громадянську ініціативу. Тоді, чверть століття тому, талановиті, інтелектуальні, патріотично налаштовані сили згуртувались довкола ідеї відродження України як нової цивілізованої демократичної держави. Подією історичної ваги стали їх виступи на першому установчому з'їзді Руху. Відомий діаспорний учений-історик Т. Гунчак так писав про ті незабутні дні у Києві: «...виступи головних промовців на з'їзді були тріумфом українського інтелекту. Я слухав ці промови і дивувався, що такі великі особистості могли вирости в радянській системі» [4, с. 8]. І далі: «Мабуть, найважливіше те, що Установчий з'їзд виявив життєдайні сили, які здібні повести народ до нового відродження України як рівноцінної держави. З'їзд і створення Народного руху за перебудову, без сумніву, зворотний пункт в історії України... З'їзд породив Рух, перед яким світле й велике майбутнє» [4, с. 9].

Україна, отримавши незалежність у 1991 р., широко використовувала теоретичні, аналітичні та ідеологічні розробки інтелектуалів діаспори. Фактично саме наукові праці О. Бочковського про націю та її творення, Д. Донцова по ідеології націєтворення та державного будівництва, В. Липинського та Ю. Липи про сутнісне наповнення державно будівного націоналізму та про історичні аналогії українського державотворення, М. Шлемкевича про причини поразки державницьких змагань українців початку ХХ ст. та українську людину як суб'єкта національно-визвольних змагань, С. Кульчицького, Н. Григорієва та Ю. Русова про відмінність українського менталітету від російського та вплив цих особливостей на державотворення [3], багатьох інших дослідників та інтелектуалів – представників політичної діаспори стали теоретичною та ідеологічною підставою для розбудови сучасної української незалежної держави на початках її проголошення.

І сьогодні відомі громадські діячі української діаспори активно підтримують євроінтеграційний вибір України. Так Аскольд Лозинський, описуючи свої враження від Євромайдану, зазначав: «Насправді, як з'ясувалося, ця революція за людську та національну гідність. ...Гідність означає жити як європеєць. Це означає позбавитися від російського гноблення...» [6].

О. Пахльовська, одна із найвизначніших українських інтелектуалок, науковців та діячок, яка проживає та працює в Італії, аналізуючи події в Україні з позицій філософії Свободи, стверджує, що Україна своєю сутністю є європейською спільнотою, бо Європа тим і відрізнялась завжди від неєвропи, що боротьба за свободу як спільну, так і індивідуальну була стрижнем, внутрішнім рушієм її життя. Тому і сьогодні таким важливим є український порив до наповнення реальним змістом, свободою, буття українців у всіх його формах [8].

Вочевидь, така підтримка Євроволонтерів, прагнень українських громадян до утвердження права власної окремишньої суверенної держави на повноцінне існування у сучасному світі, наповнення процесу сучасного українського державотворення справді конструктивним змістом, є логічним результатом докладених зусиль всього світового українства, що були спрямовані на боротьбу за відродження незалежної, самостійної, демократичної, цивілізованої держави на теренах України.

1. *Галайчук Б.* Нація поневолена, але державна / Б. Галайчук. – Мюнхен: Вид-во «Сучасна Україна», 1953. – 100 с. 2. *Гравовська І.* Українська діаспорна інтелігенція як предмет філософсько-світоглядного аналізу (на прикладі життєдіяльності Олени Теліги) / Ірина Гравовська // Українознавчий альманах. Вип. 7. – К.: б/в, 2012. – С. 169–171. 3. *Гравовська І.* Ментальні характеристики українців у творчій спадщині Юрія Липи / Ірина Гравовська // Шості Липівські читання. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. – К.: Українська видавничка спілка ім. Ю. Липи, 2012. – С. 14–19. 4. *Гунчак Т.* Незабутні три дні в Києві / Тарас Гунчак // Сучасність. – Мюнхен, грудень 1989. – Ч. 12 [344]. 5. *Лівицький М.* Відносини Захід-Схід і проблеми поневолених Московою націй / М. Лівицький. – Мюнхен: б/в, 1975. 6. *Лозинський Аскольд С.* Революція гідності / Аскольд С. Лозинський // Український погляд. – 20 грудня 2013, Нью Йорк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrpolhiad.org/blogs/revolyutsiya-gidnosti.html>. 7. *Масловський В.* З ким і проти кого воювали українські націоналісти в роки Другої світової війни / В. Масловський. – М.: Славянський діалог, 1999. – 271 с. 8. *Пахльовська О.* Про свободу і Радіо Свобода / Оксана Пахльовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/media/video/26543528.html>. 9. *Піскун В.* Політичний вибір української еміграції (20-ті роки ХХ століття): Монографія / Валентина Піскун. – К.: «МП Леся», 2006. – 672 с. 10. *Полтава П.* Концепція самостійної України і основна тенденція політичного розвитку сучасного світу / П. Полтава // Україна проти Москви. – Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 2. – Б/м: Вид-во Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. – С. 251–314. 11. *Ребет Л.* Формування української нації / Лев Ребет. – Мюнхен: Вид-во «Сучасна Україна», 1951. – 59 с. 12. *Стецько Я.* Русійні кличі нашої боротьби / Ярослав Стецько // Україна проти Москви. – Бібліотека Українського Підпільника. Ч. 2. – Б/м: Вид-во Закордонних Частин Організації Українських Націоналістів, 1955. – С. 315–337. 13. *Страшний документ* // Екран (Нью-Йорк). – 1985. – Рік XXIV, ч. 131–133. – С. 12.

УДК 94(476)+323.15(476)

Ігар Пушкін

Українская дыяспара Беларусі ў перыяд Навейшай гісторыі (1919–2009 гг.)

У артыкуле раскрыты і прааналізаваны прадстаўніцтва, удзел і роля ўкраінцаў у кіруючых органах камуністычнай партыі, савецкай улады і эканоміцы БССР (1919–1991 гг.). Даследавана грамадска-палітычная і культурная дзейнасць украінскай дыяспары ў Рэспубліцы Беларусь (1991–2009 гг.). Разгледжаны мэты і праграмыя кірункі развіцця нацыянальных грамадскіх арганізацый украінцаў у Беларусі. Прааналізаваны грамадскія, культурныя і адукацыйныя мерапрыемствы. Зроблена выснова аб значнай ролі ўкраінцаў у сацыяльна-эканамічным, грамадска-палітычным і культурным жыцці Беларусі, а таксама ў фарміраванні грамадзянскай супольнасці.

Ключавыя словы: Беларусь, украінская дыяспара, грамадскія арганізацыі ўкраінцаў